

forskarna velat betona, ägde den knappast på grund av allehanda skrank och läktare samt altaren runt om. Denna bedömning härledes från kyrkans nuvarande nakna utseende.

Förf. granskar de utomsvenska klostren med samma framgång och gör slutligen en överskådlig sammanställning av resultaten. Liksom i kapitlen om Vadstenaklostret visar förf. en mogenhet i omdömen och vetenskaplig stringens, som endast följer den, som fått tillfälle att under en lång följd av år fullfölja en stor uppgift. Bokens betydande värde ur konsthistorisk synpunkt förhöjes av ett stort antal ypperliga bilder. Särskilt äro de tecknade rekonstruktionerna ägnade att förtydliga författarens framställning. Berthelsons stora arbete har tjänat förf. som doktorsspecimen och ingår dessutom i Vitterhets Akademiens handlingar.

Bengt Cnattingius.

Flectamus genua.

Uppslaget till denna och följande två uppsatser har givits vid studiet av det genom Laurentius Petri-Sällskapet nyutgivna *Mis-sale Lundense*. Det gäller i alla tre fallen några små egendomligheter, som behöva historisk belysning.

Flectamus genua — leuate.

Den nuvarande romerska gudstjänsten har ju blott vid ett enda tillfälle bevarat en motsvarighet till vår allmänna kyrkobön, de s. k. orationes sollemnes, vilka bedjas i den ålderdomliga katekumenmässan eller kanske rättare ordets gudstjänst, som blott brukas på kyrkoårets enda »aliturgiska» dag, långfredagen.

Dessa orationes pro ecclesiasticis ordinibus hava en bestämd uppbyggnad. Efter prästens inledande uppmaning till bön för ett särskilt ämne: *Oremus dilectissimi* etc., ropar diaconen: *Flectamus genua* — varpå följer en hastig genuflex. Diaconen ropar så: *Leuate*. Varpå prästen sammanfattar i en kort kollektbön. Det kan i förbigående vara av intresse att påpeka, hurusom Laurentius Petri i K O 1571 nämner en liknande ordning som en av de två huvudtyperna för »almennelig bön»¹⁾.

Dessa orationes sollemnes äro icke blott kända från den ro-

¹⁾ Nyutgåvan 1872: Handlingar rörande Sveriges historia II:II sid. 87 f.

merska liturgien. De finnas både i afrikansk²⁾, gallikansk³⁾ och mozarabisk rit⁴⁾. I sistnämnda rit förekomma liknande dels i själva mässan, dels och mest påfallande i långfredagens och påskens gudstjänster. Förstnämnda dag är ordningen följande: *orate, flectite genua deo*, bön, *erigite vos*. Sistnämnda dag åter: böneämnet angives: *pro sollemnitate paschali, flectamus genua. leuate. bön. amen*⁵⁾.

I det nuvarande Missale Ambrosianum, som brukas i Milano, är ordningen vid en liknande gudstjänst på långfredag: *Flectamus genua. oremus dilectissimi nobis etc. leuate. oratio*.

Dom Connolly, som endast berört de västerländska motsvarigheterna till dessa romerska orationes, anser att denna form för bön kan spåras tillbaka åtminstone till 300-talet⁶⁾.

Ropet *flectamus genua — leuate* förekommer i romersk rit dessutom vid kollektbönen under långfastan, samt i ordinationsriterna i pontificalet.

Förutom i nu nämnda latinsk-västerländska riter förekommer motsvarighet till orationes sollempnes veterligen blott i Alexandrinsk rit. En viss åtminstone yttre motsvarighet finnes i den s. k. Efrems bön, som brukas i byzantinsk mässa under långfastan. I alexandrinsk rit har denna ordning bevarats i den nuvarande koptiska Kyrkan i en nu endast under fastetiden brukad kyrkobön — det synes vara ett genomgående drag att dessa böner ha med bottider att skaffa, det kan måhända icke blott förklaras därmed att fastetiderna bevara gammalt traditions gods — som får sin plats efter bönen för patriarken, stiftets biskop och församlingen⁷⁾. Att dessa böner äro mycket gamla i alexandrinsk rit framgår däraf att huvudsakligen grekiska brukas i dem, vilket pekar tillbaka på tiden före skismen genom kyrkomötet i Kalcedon år 451. Formen här är liknande den västerländska. Man inleder med orden *proseuxasthe yper* (= oremus pro), så kommer en upprepad uppmaning: *klinōmen ta gonata. anastōmen*.⁸⁾ Baumstark anför (ur vilken källa?) formen: *klinōmen gony*⁹⁾.

2) W. C. Bishop. The african rite. Journ. of theol. studies 13, s. 255.

3) R. H. Connolly. Liturgical prayers of intercession. Journ. of theol. studies 21, s. 225 f.

4) Olikteten i uttrycket: *leuate* och *erigite vos* talar för att här möta två olika översättningar av ett ord, det grekiska *anastomen*. Jfr nedan ang. alexandrinsk tradition. Detta skulle vara ett ytterligare bevis för ropens synnerligen höga ålder.

5) Migne. Patrol. Lat. LXXXV Col. 427 f., 448 ff. Jfr W. C. Bishop a. a. s. 256.

6) Connolly a. a. s. 231.

7) A. Baumstark, Liturgie Comparée s. 30; Brightman, Liturgies Eastern and Western s. 159.

8) Tuki, Euchologium sid. OA; Se även: *pidjom nte pischomt nanaphora Alexandria 1882* (utgåva för de unierade utan sidhänvisningar).

9) Baumstark a. a. s. 84.

Flectamus genua i Orationes sollemnes.

Flectamus genua Leuate	Flectamus genua Oratio Leuate Per	Flectamus genua Oratio Per Leuate	
OR I Roman 1474	O. R. Vetus Hittorp		
Lateran monast	Benedictinerrit		
Cartusianorum Dominic 1488 Cisterciensium			
Valentiae	Pataviense		
Frankrike {	Angoulême		
	Paris ND		
	Lugdunense		
	Aniciense		
	Carnotense		
	Aeduense		
	Biturigium	Spirensen	
	Remense		
	Meldense	Herbipolense	
	Bajocense	Senense	
Ambianense	Argentinum		
Antissiodorensen	Würzburg (Herbipolense)		
Magalonense	Trajectense		
England {	Westmonasteriense	Misnense	
	Herefordense	Trevirensen	
	Eboracense	Magdeburgense	Moguntinum
	Sarum	Coloniae	
	Andreae Scotiae	Ratisbonae	
		Lubecense	
		Pragensen — Marschwitz	
		Gnezense	
		Posnaniense	
		Varmiense	
	Strigoniense		
	Ultramontanorum		
	Sloterdijk		
	Sleswicense		
Aboense	Tyskland, Tjeckoslovakien etc. {		
	Norden {		
		Hafniense	
		Nidrosiense	
		Scalholtense	
		Lincopense Ordo	
	Stregnense		
	Upsaliense		
	A 97 (KB)		

Frånsett denna bön förekommer i koptisk gudstjänst en särskilt genuflexionsgudstjänst vid pingsten, där formen: *klinōmen gonoy* finnes. Efter det ropet säger prästen bönen varunder folket böjer huvudet¹⁰⁾.

De stora likheter, som råda mellan Petri efterträdares liturgi och följeslagaren Marcus' arvtagare i Alexandria talar för den höga åldern hos denna rit.

Vad som för vårt syfte är av betydelse är att denna översikt synes visa, att vad som förekommit mellan orden *flectamus genua* — *leuate*, om något förekommit, varit en tyst bön. Undantag är Milano och delvis Spanien.

Vi vilja nu gå in på ritens utgestaltning i romersk rit. Nu följer man icke uppmaningen *flectamus genua*, ty man böjer endast ett knä. Så synes ock hava varit förhållandet enl. Ordo Romanus I. Den ursprungliga ordningen synes emellertid hava varit en annan. Efter prästens uppmaning *Oremus etc.* och ropet *flectamus genua* böjde man verkligen knä i tyst bön och denna ändades med subdiakonens rop: *Leuate*. Denna ordning möter i det av Wilson utgivna *Sacramentarium Gregorianum*¹¹⁾ i Hs O: *Oremus. Et dicit diaconus. Flectamus genua. postquam orauerint dicit. leuate. postea dicit sacerdos orationem.* Sac. Gelasianum i Wilsons utgåva¹²⁾ säger i hs S: *Oremus. Et dicit diaconus. Flectamus genua. Postquam orauerint dicit leuate.* Det ålderdomliga, ehuru 1000-talets senare hälvt tillhöriga Leofricmissalet, visande riten i Exeter, säger, att man vid den tysta bönen *orat diutissime*¹³⁾.

Utvecklingen i Rom ledde emellertid till den tysta börens försvinnande och genuflexions införande. Den romerska utvecklingen följes av vissa ordnar under medeltiden samt en av det tillgängliga materialet att döma ganska enhetlig engelsk tradition, samt åtminstone de särskilda franska riterna i deras elfte timma på 1700—1800-talen. Denna franska tradition torde dock hava en ganska ansevärd ålder. Där är i rubricistiken ofta en viss självständighet, som närmar sig den ursprungliga ordningen, då det säges, att mellan ropen skall vara en »morula»¹⁴⁾.

Den tradition, som bevarades i Lund, var emellertid den romerska olik. Här hade knäfallet bevarats, den tysta bönen försvunnit och i dess ställe kommit den avslutande kollektbönen. Ropet *leuate* kom då märkligt nog före orden *Per dominum etc.* i

10) O. H. E. Burmester, The office of genuflexion on Whitsunday. Le Muséon 47/1934 s. 224. Härtill finnes byzantinsk motsvarighet.

11) Bradshaw Soc. nr 49, 1915 s. 51.

12) The gelasian sacramentary s. 78 not 13. Eisenhofer, Handbuch der Liturgik I s. 205.

13) Eisenhofer a. a. I s. 69. Warren, The Leofric missal s. 261.

14) Så i: Missale Aniciense, Carnotense, Aeduense, Biturigium, Remense, Meldense.

bönen¹⁵). Denna tradition är icke alldeles enastående i Lund. Av tabellen framgår att den företrädes av en ganska enhetlig skandinavisk tradition. Missale Aboense avviker helt naturligt, då det ju är väsentligen dominikanskt. Vad den isländska traditionen angår måste anmärkas, att jag blott haft tillgång till den ordubok, som Biskop Jon i Skálholt 1464 införde, vilken är väsentligen lika med ordningen i Nidaros.

En mycket stark kontinental tradition följer också denna sed. Huvudlandet är som framgår av tabellen Tyskland. Av största betydelse är, att Ordo Romanus antiquus¹⁶), som uppkom i Tyskland omkr. 950, har samma ordning. Den torde vid sin uppkomst ha givit uttryck åt en i Tyskland allmän sed, och den har givetvis bidragit till att utbreda den.

Det finnes emellertid ytterligare en tradition, som i det tillgängliga materialet representeras blott av Missale Moguntinum (Mainz). Där är *Leuate* inskjutet icke före *Per dominum* utan efter.

Man kan nu med viss rätt invända, att den kartläggning av de olika riternas förekomst, som skett och som kan studeras på tabellen är otillräcklig, emedan t. ex. för Norden källorna i huvudsak icke sträcka sig i tiden före år 1400, utan i st. vanligen utgöras av de tryckta senmedeltida böckerna. Det fordras visserligen källor från de första kristna århundradena i Norden för att kunna hävda t. ex. att engelskt inflytande saknats vad denna rit angår. Den relativa enhetlighet som präglar både den tysk-nordiska gruppen och den romersk-engelska, talar emellertid för, att vi här stå inför två ganska gamla traditionsområden.

I en kommande uppsats skall jag visa huru en liknande traditionsgruppering råder beträffande ett annat kultrop.

Förutom genom denna traditionsgruppering är denna detalj i Missale Lundense intressant, emedan den är ett exempel på den utomordentliga seghet, varmed man håller fast vid en rit, även sedan dess ursprungliga innebörd bortglömts eller, som måhända här är fallet, man gått fram på två olika vägar för att förkorta långfredagens gudstjänster utan att prisgiva en traditionell ceremoni.

¹⁵) Ordinarius Lincopensis skildrar detta: *Oremus dilectissimj oratione completa non dicat sacerdos per dominum sed oremus et dyaconus flectamus genua sacerdos omnipotens sempiterna deus usque ad per dominum et ante per dominum dicatur a dyacono leuate sequitur modo per dominum quo finito chorus respondeat amen. Missale ecclesiae Argentinae (Strassburg) säger: Sacerdos oremus & diaconus flectamus genua. omnes veniam petunt de qua non resurgant nisi finita oratione omnipotens etc & diacono pronuntiante Leuate ad Per dominum se erigunt omnes.*

¹⁶) Eisenhofer a. a. I s. 107.